

Bartók András

Az Egyesült Államok és Japán

Egy különleges partnerség

2017-ben – néhány hónap leforgása alatt – olyan fejleményeknek lehettünk tanúi, amelyek remekül illusztrálták Japán és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatának legfontosabb aspektusait, a globális stratégiai jelentőségű biztonságpolitikai partnerséget és a gazdasági kapcsolatok váltakozóan harmonikus és problémás természetét.

2017. január 23-án Donald Trump, az Egyesült Államok néhány napja beiktatott új elnöke kilépett a Csendes-óceánon átívelő szabadkereskedelmi szerződés (a Trans-Pacific Partnership, TPP) egyeztetési folyamatából.¹ A döntés – figyelembe véve Trump elnök Kína-ellenes hangvételét a kampányidőszak során – többeket érhetett meglepetésként, hiszen az egyezmény nem túl burkolt célja volt Kína ellenében egyesíteni az óceán két partjának robusztus gazdasági szereplőit, komoly kihívást jelentve ezzel a Kínai Népköztársaság gazdasági befolyására nézve. Japán, Abe Shinzo elnök 2012-es kormányra kerülése óta, komoly támogatója volt a TPP létrejöttének, így az USA kilépésének, nem meglepő módon, jelentős visszhangja lett a japán politikában. Abe még aznapi országgyűlési felszólalásában elkötelezte magát, hogy minden erejével igyekszik majd megértetni az új elnökkel, hogy a TPP-nek nem csupán gazdasági, de stratégiai jelentősége is van.²

Május elsején szintén a korábbi paradigmák végét jelző fordulópontnak lehettünk tanúi, ezúttal a japán–amerikai védelmi együttműködés szempontjából. Helyi idő szerint délelőtt 10 órakor az Izumo helikopterhordozó – kifutva a Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők yokosukai kikötőjéből – olyan küldetésre indult, amelyre a Japán Önvédelmi Erők 1954-es létrejötte óta még nem volt példa. A 2016-ban életbe lépő, új védelmi törvénycsomag ugyanis, feloldva a korábbi korlátozásokat, lehetővé tette a japán fegyveres erőknek a kollektív önvédelem gyakorlását, míg korábban még a szövetséges egységek kíséréte során is csak akkor volt lehetősége a japán félnek fegyveres erővel reagálni támadásra, ha közvetlenül a japán alakulatokat érte agresszió. A 2017. május elsején indult küldetés során az Izumo, majd a később csatlakozó romboló, az Asanagi néhány napon keresztül fegyveres kíséretet

¹ SMITH, David (2017): Trump withdraws from Trans-Pacific Partnership amid flurry of orders. *The Guardian*, 2017. 01. 23. Forrás: www.theguardian.com/us-news/2017/jan/23/donald-trump-first-orders-trans-pacific-partnership-tpp (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)

² Sankei (2017): 安倍晋三首相 トランプ米大統領にTPP「腰を据えて理解求める」 譲位問題「政争の具にしてならない」. Forrás: www.sankei.com/politics/news/170123/plti1701230029-n1.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 16.)

adott az amerikai haditengerészet Lewis and Clark osztályú, Richard E. Byrd (T-AKE-4) szállítóhajójának.³

Mindkét esemény jelentős eltérést jelez a korábban megszokott dinamikától, és megvilágítja a japán–amerikai kapcsolatok lényegi természetének fő mozgatórugóit. Japán egyike az Egyesült Államok legfontosabb szövetségeseinek, az USA csendes-óceáni geopolitikai szerepvállalása szempontjából, mint partner, nélkülözhetetlen elem. Bár a két ország közötti gazdasági kapcsolatok terén akadnak érdekellentétek, és ezek időnként megzavarják a harmonikus viszonyt, még ezek kapcsán sem mellőzhető a két fél kapcsolatának geostratégiai jelentősége – ahogyan azt Abe elnök is hangsúlyozta a TPP kapcsán.

Az Egyesült Államok és Japán kétoldali viszonyrendszere mindkét ország számára egyike a legfontosabb gazdasági és geopolitikai kapcsolatoknak, de ezenfelül jelentős kulturális szálak kötik össze őket. Bár Japán egyike a Huntington által önálló civilizációként számontartott globális központoknak, a mindennapok ma már elképzelhetetlenek lennének a nyugati kulturális átvételek második nagy hulláma, a világháború utáni korszak „amerikanizációja” nélkül. Mára a japán nyelv szerves részévé vált a *gairaigo* (外来語), vagyis a *külföldi eredetű szavak* széles palettája, amelyeket az angol nyelv fonetikus átírásával illesztenek be a nyelvbe,⁴ és a nyugati világgal való visszafordíthatatlan összefonódást jelzik. De a japán társadalom számára mára már természetes az az elmélyült kapcsolati háló is, amely – a számtalan japán–amerikai szervezeten keresztül – összeköti a japán és amerikai üzleti, akadémiai és civil társadalmi köröket.⁵ Az 1980-as évek vége óta működő Japanese Exchange Program (JET) keretében amerikai diákok és fiatalok ezrei fordulnak meg Japánban 1–2 évre anyanyelvi oktatóként segítve a szigetországban az angolnyelv-oktatást, a japán egyetemek oktatói és kutatói pedig az amerikai Fulbright akadémiai csereprogram egyik legnépesebb kontingensét képezik.⁶ Szintén népszerűek az egyetemi hallgatókra vonatkozó csereprogramok, bár arányaiban kevesebb amerikai diák megy Japánba, mint fordítva. A hollywoodi sikerfilmek pedig épp oly lelkes fogadtatásra találnak a szigetországban, mint amilyen heves lelkesedéssel „falják” az amerikai fiatalok a japán szórakoztatóipar rajzfilmsorozatait, az *animéket*.⁷

Japán belátható időn belül továbbra is az Egyesült Államok egyik legfontosabb stratégiai partnere lesz a csendes-óceáni térségben. Az USA számára az ázsiai csendes-óceáni régió még hosszú ideig az egyik elsődleges geostratégiai prioritású térség marad. A japán szövetség Washington számára is elengedhetetlen eszköz lesz, így még ha néha vetültek is árnyékok a két ország bilaterális kapcsolataira – az amerikai oldalon főként Japán mint gazdasági vetélytárs jelentette aggodalmak merültek fel –, a japán–amerikai stratégiai együttműködés stabil tényező lesz az amerikai külpolitikában. Ennek megfelelően jelen írás is elsősorban a két fél szövetségi viszonyának dinamikáját igyekszik bemutatni. Mindemellett azonban érdemes előzetesen említést tenni a gazdasági kapcsolatok jelentőségéről is. Japán ugyanis az Egyesült Államok ötödik legnagyobb exportpiaca (Kanada, Mexikó, Kína

³ Japán Védelmi Minisztérium (é. n.): 特集「いずも」・「さざなみ」 Forrás: www.mod.go.jp/msdf/izumo-sazanami/index.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 14.)

⁴ Ilyen például a ウイスキー, kiejtve: u-i-szu-ki, vagyis whiskey, vagy a テレビ, kiejtve: te-re-bi, vagyis televízió.

⁵ SANT, Van John – MAUCH, Peter – SUGITA, Yoneyuki (2007): *Historical Dictionary of United States–Japan Relations*. Lanham, Scarecrow Press. 26.

⁶ SANT–MAUCH–SUGITA 2007, 27.

⁷ SANT–MAUCH–SUGITA 2007, 28.

és az Egyesült Királyság után), illetve az USA-ba érkező import negyedik legnagyobb forrása (Kína, Kanada és Mexikó után). Ráadásul, tekintve, hogy a japán cégek jelentékeny részét képezik a Kínában működő külföldi tőkének, a kínai–amerikai kereskedelmi mérleg szempontjából is meghatározó tényezőként tekinthetünk Japánra.⁸

Szintén fontos gazdasági mutató a közvetlen külfölditőke-befektetések (FDI) aránya a két ország viszonylatában. Japán a második legnagyobb befektető az Egyesült Államokban, a 2017-ben összesen mintegy 470 milliárd USD japán FDI-nél csupán az angol volt több (540 milliárd USD).⁹

A japán–amerikai gazdasági kapcsolatok problémás kérdései többségének háttérben az amerikai fél részéről fennálló kereskedelmi deficit húzódik meg. Ezek az ügyek és feszültségek azonban jelentősen csökkentek az 1990-es évek óta. Egyrészt Japán gazdasági növekedésének jelentős lassulásának köszönhetően az USA már sokkal kevésbé látja vetélytársnak a szigetországot, Kína gazdasági sikerei ráadásul sokkal inkább Pekingre fókuszálták Washington ilyen irányú aggodalmait.

Az elmúlt évtizedben több szempontból is tompult az éle a két fél közötti kereskedelmi problémáknak. Egyrészt jellemzőbbé vált a kereskedelmi sérelmek nemzetközi pénzügyi intézményeken keresztül történő, kevésbé átpolitizált rendezése. Másrészt a globális ellátási láncok diverzifikációjának köszönhetően csökkent a súlya a kizárólag Japán irányába fennálló kereskedelmi deficitnek. Ráadásul a japán és amerikai kereskedelempolitika bővülő fókusza – további regionális és bilaterális partnerekkel – némiképp elvonta a figyelmet a kétoldali problémákról.¹⁰

Az Egyesült Államok és Japán viszonya, a két fél védelmi együttműködése nem csupán a bilaterális kapcsolat szempontjából fontos problémakör, de az egész kelet-ázsiai térség biztonsági folyamatai kapcsán is meghatározó. Nem meglepő, hogy a biztonságpolitika és nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak megközelítései is igyekeznek saját értelmezési keretrendszerük szempontjából vizsgálni az amerikai–japán szövetség kérdését. Ezen megközelítések legfőbb értéke, hogy a három nagy elméleti irányzat leggyakoribb meglátásai együttesen nagyon jó összképet adnak a szövetség súlyáról és dinamikájáról. Érdemes tehát egy rövid kitekintést tennünk, hogy milyen realista, liberális és konstruktív perspektívákat találunk az amerikai–japán szövetség értelmezése kapcsán.

Kelet-Ázsia regionális dinamikájának rendszerében sokkal kisebb a nemzetközi intézmények súlya, mivel ezek – például az európai viszonyokhoz képest – jóval kezdetlegesebb integrációs szintet mutatnak.¹¹ Nem csoda tehát, hogy egy, az intézmények által kevésbé uralt régió vonzó téma a realista gondolkodók számára, hiszen így látványosabb rendezőelvet képezhet a hagyományos erőn alapuló erőegyensúly kérdésköre. A realista perspektívákban jellegzetes motívum Kína megerősödésének hatása erre az erőegyensúlyra, illetve a környező országok, valamint az Egyesült Államok reakcióinak és lehetőségeinek

⁸ CHANLETT-AVERY, Emma – MANYIN, Mark E. – NELSON, Rebecca M. – WILLIAMS, Brock R. – YAMAKAWA, Taishu (2017): *Japan-U.S. Relations: Issues for Congress*. Congressional Research Service. 26. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33436.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

⁹ *Countries with highest foreign direct investment (FDI) position in the United States* (2017). Forrás: www.bea.gov/system/files/2018-07/fdici0718.pdf (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

¹⁰ CHANLETT-AVERY – MANYIN – NELSON – WILLIAMS – YAMAKAWA 2017, 27.

¹¹ SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds. (2014): *International Relations of Asia*. Lanham, Rowman & Littlefield. 29–33.

feltérképezése. Gyakori, hogy a régiót a világháborúk előtti Európához hasonlítják. Aron Friedberg például – egy 1993-as publikációjában – így szemlélteti a párhuzamot:¹²

„Európa múltja könnyen Ázsia jövőjévé válhat [...]”

Kína regionális hegemonná válása – és ennek elkerülhetetlen ütközése az amerikai érdekekkel – visszatérő motívuma John Mearsheimer munkásságának. Szerinte Kína számára nincs más logikus fejlődési útvonala, mint az, hogy gazdasági gyarapodását nagyhatalmi erőre váltsa, amely azonban természetesen vezet konfliktushoz az Egyesült Államokkal.¹³ A realista gondolkodók Japán és az amerikai szövetség kapcsán egyrészt a szigetország egyre inkább önállósodó védelempolitikáját feltételezik (főleg Kína hatására), hangsúlyozva a szövetségi biztosítékok erodációra való hajlamát, és bizonyos forgatókönyvek még Japán atomhatalommá válását sem zárják ki. A realista megközelítések másik irányában Japán mint a racionális „potyautas” szerepel, belátva, hogy az amerikai katonai jelenlét eleve garantálja a szigetország védelmét a kínai hegemoniával szemben. Japán ezekben a megközelítésekben nem csupán a védelem garanciáját élvezi az USA részéről, de a védelmi felelősség áthárításával (*passing the buck*) jelentősen profitál az amerikai szövetségből.¹⁴

A liberális elméleti megközelítések szintén könnyen megtalálják azokat a jelenségeket, amelyek segítenek ezen elméleti iskola rendszerszintű megállapításait alátámasztani Kelet-Ázsia strukturális folyamatainak keresztül. Ugyan a liberális elemzések sem tagadják Kína megerősödésének problémakörét, de – a realista perspektívák baljós jövőképeivel ellentétben – szerintük Kelet-Ázsia egyre szorosabbra fűződő gazdasági interdependenciája természetesen Kína békés felemelkedését segíti elő. A realista megközelítések gyakran figyelmeztetnek arra, hogy a gazdasági interdependencia a világháború előestéjén is fennállt Európában, így ez nem feltétlenül garancia a békés fejlődésre. A liberális ellenérv ezzel szemben az, hogy a mai gazdasági összefonódás strukturálisan más, mint a 20. század eleji, pusztán kereskedelmi alapú rendszer, mára az ellátási láncok és a termelés diszlokációja sokkal mélyebb összefonódásokhoz vezet, mint pusztán a termelt áruk piacának keresése.¹⁵ A gazdasági összefonódás által garantált béke szerintük jól nyomon követhető Japán, Kína és az Egyesült Államok kapcsolatrendszerén keresztül. Úgy gondolják, hiába mutatkozik retorikai szinten a japán–kínai szigetviták kapcsán feszültség, a japán–kínai gazdasági kapcsolatok, a kínai–amerikai kereskedelmi mérleg pusztán mérete, valamint az amerikai államadósság egy részének kínai tulajdona mindhárom felet komoly visszafogottságra ösztönzi a feszültségek tényleges katonai eskalációjával kapcsolatban.¹⁶

A konstruktivista gondolkodók még az előbbi két iskolához képest is nagyobb érdeklődést mutatnak Kelet-Ázsia, azon belül is Japán szerepvállalása iránt, különös tekintettel a szigetország amerikai szövetséghez fűződő hozzáállása kapcsán. Mivel a konstruktivista irányzat következtetéseiben jóval nagyobb súlyt képvisel egy-egy szereplő viselkedésének tanulmányozása, nem feltétlenül találunk Kelet-Ázsia kapcsán strukturális megállapításokat,

¹² FRIEDBERG, Aaron L. (1993): Ripe for Rivalry. Prospects for Peace in a Multipolar Asia. *International Security*, Vol. 18, No. 3. 32.

¹³ MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, WW Norton & Company. 402.

¹⁴ LIND, Jennifer M. (2004): Pacifism or Passing the Buck? Testing Theories of Japanese Security Policy. *International Security*, Vol. 29, No. 1. 120–121.

¹⁵ SHAMBAUGH–YAHUDA 2014, 87.

¹⁶ SHAMBAUGH–YAHUDA 2014, 87.

inkább bizonyos országok mentalitásainak feltérképezését. Japán különösen nagy figyelmet élvez a konstruktivisták gondolkodásában, főként a szigetország antimilitarista doktrínájának megingathatatlansága kapcsán. Ebben a társadalmi és intézményi szinten is kodifikált alapvetésben mára már elválaszthatatlan elem az amerikai szövetség melletti elköteleződés, még akkor is, ha bizonyos szélsőséges politikai körök időnként megkérdőjelezik a kölcsönös védelmi szerződés szükségességét. Jellemző motívum Japán párhuzamba állítása Németországgal, amely esetében szintén meghatározó az amerikai szövetség kérdése. Azonban míg Németország egy átfogóbb szövetségi struktúrán, a NATO-n keresztül kötődik az Egyesült Államokhoz, ezáltal nem kizárólagosan kétirányú a szövetség, Japán bilaterálisan kötődik szövetségéhez, ezért az elköteleződés társadalmi beágyazottsága is jóval mélyebb.¹⁷

Mint láhattuk, az elméleti megközelítések ugyan merőben eltérő megállapításokat tesznek, mind integrálják azon tényezőket, amelyek elválaszthatatlanok a Japán és az Egyesült Államok közötti bonyolult kapcsolatrendszerrel.

Anélkül, hogy végérvényesen elköteleződnenék bármely irányzat mellett, a három különböző nézőpont érintésével máris árnyaltabb képünk van e kétoldali kapcsolatról. Láhattuk, hogy ugyan vannak tagadhatatlanul problémás ügyek az amerikai–japán kapcsolatokban (az USA részéről a mára már mérséklődött – de nem eltűnt – kereskedelmi deficit, Japán oldalán az okinawai lakosság ellenérzései az amerikai támaszpontok kapcsán), ezek nem érik el azt az ingerküszöböt, amely az összkép szempontjából felvetné a két fél reális eltávolodását. A realista iskola képviselőinek műveit olvasva átfogó képet kaphatunk arról, hogyan jelent Kína felemelkedése komoly kihívást a hidegháború alatt megszilárdult regionális status quóra nézve, és hogy ezzel összefüggésben milyen lehetőségei vannak Japánnak. Az elmúlt években egyaránt láhattuk jeleit annak, hogy Japán igyekszik növelni önálló katonai képességeit, nem titkoltan a Kínai Népköztársaság (KNK) ellensúlyozása érdekében. Kína erejének növekedése miatt ugyanakkor igyekszik szorosabbra is fűzni szövetségi viszonyát az Egyesült Államokkal. Így, érdekes módon, a realista perspektívák közül mind a katonai önerő növekedésének megközelítése, mind a „potyautas” narratíva helytállónak bizonyul az amerikai–japán viszonyrendszerben.

A liberális olvasatban megjelenő békés fejlődés képe – amely szerintük gazdasági összefonódásból fakad – ugyan retorikai szinten időnként kihívásokkal szembesül, ám egyértelműen látszik, hogy az egyes feszültségócok körüli eszkaláció idáig valóban nem terelődött katonai útra. Ráadásul – mielőtt Donald Trump kilépett volna a TPP tárgyalásaiból – az USA nemcsak a katonai szövetségek, de egy szabadkereskedelmi tömb kialakításával is igyekezett aktív részese lenni a regionális integrációnak Kelet-Ázsiában.

Szintén érvényesnek tekinthetjük a konstruktivisták meglátásait, miszerint az amerikai–japán szövetség elidegeníthetetlen része a japán védelempolitikai alapvetések társadalmi beágyazottságának, és ezen valószínűleg a korábbiakhoz képest is sokat lendített az amerikai fegyveres erők részvétele a fukushimai katasztrófa utáni mentési műveletekben.

Japán és az Egyesült Államok tehát elválaszthatatlan partnerek Kelet-Ázsia regionális rendjének fenntartása kapcsán. A KNK megerősödése egyaránt növeli Japán önálló védelmi képességeit és az amerikai szövetségi kapcsolat szorosabbra fűzését. A két fél – marginális

¹⁷ BERGER, Thomas U. (1993): From Sword to Chrysanthemum. Japan's Culture of Anti-militarism. *International Security*, Vol. 17, No. 4. 149.

konfliktusaik ellenére – nem csupán katonai, de gazdasági téren is stratégiai együttműködésben érdekeltek, kettőjük szövetséges elköteleződése mély társadalmi alapokon nyugszik. A továbbiakban tekintsük végig, milyen történelmi fejlődési ív vezetett el ehhez, illetve milyen politikai és stratégiai dinamikát mutat a két fél együttműködése.

Az amerikai–japán szövetség történeti áttekintése

„Felmérve a világ folyamatainak alakulását és Japán jelenlegi helyzetét [...]” – így kezdődött Hirohito császár üzenete, amely az udvar archaikus nyelvezete miatt sokak számára nehezen érthetően adta a japán nép tudtára a vereség hírét, és amelyben kérte népét, hogy „az eljövendő generációk számára a béke útját megteremtendő, viseljék el az elviselhetetlent, elszenvedve azt, ami kibírhatatlan”.¹⁸

1945 tavaszán néhány hónap leforgása alatt lezajlott a Japán Birodalom végzetes összeomlása. Március 10-én hajnalban 300 B–29-es típusú amerikai bombázó lángba borította Tokiót, ahol egyetlen támadás alatt közel 100 ezer ember veszítette életét. Április elsején megindult az amerikai egységek partraszállása Okinawa szigetén. Augusztus 6-án atomtámadás érte Hiroshima, augusztus 9-én Nagasaki városát.¹⁹ A császár augusztus 14-én felvett beszédét másnap, 15-én egy rádióközvetítésen keresztül hallhatta a japán nép. Az ország hivatalos fegyverletételére szeptember 2-án, a USS Missouri csatahajó fedélzetén került sor, amellyel megkezdődött a szigetország megszállása, Douglas MacArthur, a Szövetséges Erők Főparancsnokának (SCAP – Supreme Commander of the Allied Powers), vezetésével. Japán háború utáni újjáépítése mellett az amerikai megszállás egyik legfontosabb hozadéka volt az 1947-ben életbe lépő – és máig érvényben lévő – japán alkotmány tervezetének elkészítése,²⁰ amelyet a japán társadalom jelentős része ma is nemzeti identitása fontos részének tart.

Japán megszállása az 1951-es San Francisco-i békeszerződés 1952-es életbelépésével ért véget. Yoshida Shigeru, a háború utáni Japán első miniszterelnöke és a 1945 utáni politikai élet egyik legmeghatározóbb alakja, a békeszerződés aláírásakor tartott beszédében fair és jóindulatú megegyezésként írta le azt, ám beszédében kitért azon problémákra, amelyek rendezése az elkövetkező évek feladata maradt.²¹ Japán, bár területének jelentős része felett visszanyerte szuverenitását, nem kapta vissza az északi Kuril-szigeteket, amely szovjet fennhatóság alá került, illetve a legdélebbi nagyobb szigetcsoportot, Okinawát – vagy másik nevén Rjúkjú-szigeteket –, amely amerikai ellenőrzés alatt maradt. Utóbbi 1972-ben visszakerült japán fennhatóság alá, ám az északi szigetek problémája a mai napig vitás kérdés Japán és Oroszország között.

Az 1951-es békeszerződésben Japán és az Egyesült Államok nem csupán a háború utáni rendezés folyamatában léptek előre, ugyanakkor írták alá a két fél közötti biztonsági

¹⁸ *Imperial Rescript, August 14, 1945* (é. n.): データベース「世界と日本」日米関係資料集 1945–1960. Forrás: <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19450814.O1E.html> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

¹⁹ KAWABASHI, Same (1995): 見る, 読む, わかる日本の歴史 3 近世見る, 読む, わかる日本の歴史. 朝日新聞社. Tokió. 114–117.

²⁰ TOTMAN, Conrad (2006): *Japán története*. Budapest, Osiris. 608.

²¹ *Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference* (é. n.). Forrás: <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/JPUS/19510907.S1E.html> (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)

egyezményt is, amely szintén 1952-ben lépett életbe.²² Az 1951-es szerződés volt a két fél szövetségi viszonyának első mérföldköve, ám néhány pontban eltér a későbbi, 1960-as szerződéstől, amely máig érvényben van.

Az első szerződés bevezetőjében megtaláljuk az utalást a világháborút lezáró békeszerződésre, amely megállapítja, hogy Japán a közeljövőben nem lesz képes hatékonyan ellátni saját védelmét. Éppen ezért,

„[m]ivel a militarizmus továbbra is jelen van a világban, Japán kívánsága, hogy a békeszerződéssel egy időben az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő biztonsági egyezmény is megkötessen [...]. A békeszerződés elismeri Japán jogát, hogy kollektív védelmi egyezményeket kössön [...].”

Az 1951-es biztonsági szerződés értelmében Japán lehetővé tette, hogy az Egyesült Államok katonai erőt állomásoztasson a szigetország területén. A későbbi változathoz képest jelentős különbség, hogy a szerződés első cikkelyében a Japánban állomásozó amerikai csapatok feladatkörét meglehetősen tágan értelmezték. Egyrészt lehetővé teszi ezen alakulatok bevetését egy Japánnal szembeni külső támadás esetén, de ezen túlmenően annak érdekében is, hogy fenntartsák a nemzetközi békét és biztonságot a „Távol-Keleten”. Tehát már az 1951-es szerződésben megjelenik az az igény, hogy a Japánban állomásozó amerikai csapatok az egész régió biztonságának fenntartásában részt vegyenek. Az 1951-es szerződés ráadásul – a mindenkor japán kormány felkérésére – lehetővé tette az amerikai csapatok bevetését nagyobb hazai zavargások esetén, tehát ebben az időszakban még kimondottan rendfenntartó funkciója is volt az amerikai erőeknek.²³ Az 1952-ben életbe lépő két szerződés nem csupán a világháború korszakát lezáró dokumentum. Ahogyan Yoshida miniszterelnök fogalmazott, „egy elmúlt Japán hamvaiból egy új Japán született”, vagyis Japán történelmében merőben új fejezet kezdődött.²⁴ A szigetország a háború lezárásával formálisan is integrálódott a hidegháború világrendjének USA által vezetett táborába, egyszerre elzárva ezzel Japánt a másik tábortól, de egyben meg is nyitva az utat, hogy a szigetország újra bekapcsolódjon a nemzetközi politikai és gazdasági vérkeringésbe.²⁵ Ennek a folyamatnak fontos mérföldköve volt Japán 1956-os csatlakozása az ENSZ közösségéhez. Ez nem csupán a szervezetbe való integrálódást jelentette, de meghatározó pillanata lett a japán külpolitika útkeresésének is. Japán külpolitikájának lényegét 1957-ben az akkori külügyminiszter három alapvető pontban írta le: 1. az ENSZ-központú külpolitika elve (「国連中心主義」), 2. a világ demokráciáival való együttműködés (自由主義諸国との協調), 3. az ázsiai elköteleződés fenntartása (アジアの一員としての立場の堅持).²⁶ Ezek közül az első, ENSZ-központúság elve, többek szerint sokáig inkább csak retorikai elköteleződést jelentett, nem tényleges külpolitikai irányváltást. Japán az ENSZ fórumain sokáig lényegében az Egyesült Államok elvárásainak megfelelő módon viselkedett, így a korai hideg-

²² Az 1951-ben aláírt szerződés angol nevén: *Security Treaty Between the United States and Japan*, japánul 日本国とアメリカ合衆国との間の安全保障条約 (*Nipponkoku to Amerikagashūkoku to no aida no anzen hoshōjōyaku*), vagyis a Japán és az Amerikai Egyesült Államok közötti biztonsági szerződés.

²³ *Security Treaty Between the United States and Japan*; September 8, 1951 (é. n.). Forrás: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)

²⁴ *Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference* (é. n.).

²⁵ Hook, Glenn D. et al. (2001): *Japan's International Relations. Politics, Economics and Security*. London, Routledge. 14.

²⁶ 国連における日本の取組～日本と国連の50年～ (2006). Forrás: www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/jp_un/pdfs/jp_un50.pdf (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

háborús korszak kapcsán megfogalmazott kritikák szerint Japán lényegében betagozódott a hidegháború bipoláris struktúrájába. Az 1980-as évektől azonban Japán óvatosan ugyan, de egyre gyakrabban járt „külön utat” az ENSZ szervezetén belül az USA-hoz képest.²⁷

Japán biztonsági és védelempolitikai alapvetése a hidegháborútól egészen napjainkig egyrészt az alkotmányuk 9. cikkelyéből fakadó pacifista önkorlátozáson, másrészt az amerikai védelmi garancián nyugszik. A szigetország az 1950-es évektől kezdve elsősorban a gazdasága stabilizálására, majd a gazdasági nagyhatalommá válására koncentrált, védelméről pedig elsősorban az Egyesült Államok gondoskodott. Ez a pacifista elköteleződés a háború utáni első miniszterelnök után „Yoshida-doktrínaként” vonult be a köztudatba. Ám mindez nem egy hirtelen és gyorsan bekövetkező változás volt, a japán vezetés útke-resése az amerikai védelmi ernyő alatt a kezdeti években komoly társadalmi feszültségek kiéleződéséhez vezetett. Ennek csúcspontja volt az 1951-es biztonsági szerződés felülvizsgálata és az új, máig érvényben lévő, 1960-as Amerikai–Japán Kölcsönös Együttműködési és Biztonsági Egyezmény megkötése. Az akkori japán miniszterelnök, Kishi Nobusuke célja a védelmi együttműködés új alapokra helyezésével egyrészt az amerikai védelmi garancia biztosítása, másrészt Japán külpolitikai önállóságának és mozgásterének kiszélesítése volt. Az új változathoz eltűnt a Japánban állomásozó amerikai erők belső rendfenntartásra vonatkozó alkalmazásának lehetősége, illetve a szerződés 1. és 5. cikkelyébe bekerült az ENSZ mint – a külső támadásokra adott válasz után – a békés rendezésre való törekvés fóruma.²⁸ Továbbra is fontos maradt az amerikai erők szerepe nem csupán Japán, de az egész Távol-Kelet biztonságának garantálásában. A szerződés 1960-as aláírását követően először 10 évre, majd határozatlan időre lépett hatályba, de bármely fél kezdeményezésére felmondható.

Kishi miniszterelnök és frakciója igyekezett hangsúlyozni, hogy Japán az új szerződés értelmében már jóval inkább egyenrangú fél a szövetségi viszonyban. A japán közvélemény azonban vegyes érzelmekkel fogadta a felülvizsgálatot. Főként az egész Távol-Kelet kapcsán felmerülő biztonsági megfontolások megőrzése, valamint a Japánnak szánt nagyobb önállóság keltettek ellenállást a helyi politikai körökön belül. Előbbit illetően a fő aggodalom az volt, hogy az Egyesült Államok esetleg magával ránthatja Japánt egy, a koreai háborúhoz hasonló regionális konfliktusba, az utóbbi kapcsán pedig többen attól tartottak, hogy a növekvő önállóság Japán remilitarizációjához vezet.²⁹

1960 áprilisában a Dél-Koreában kirobbant népfelkelés és zavargások Li Szin Man elnök bukásához vezettek. Kishi politikai ellenfelei reménykedtek benne, hogy hasonló zavargásokon keresztül komoly nyomást tudnak gyakorolni a kormányra. A biztonsági szerződés parlamenti ratifikálását választották ügyüknek. Az ellenzék sikeresen bojkottálta a törvényhozási folyamatot, miközben az épület körül több mint 10 ezer tiltakozó gyűlt össze. Kishi végül a kormányórséggel vezettette ki az ellenzéki képviselőket, és távollétükben a kormánypárti képviselők elfogadták a szerződés ratifikálását, de az akció országos tüntetéshullámhoz és később Kishi lemondásához vezetett.³⁰

Az amerikai védelmi elköteleződés körüli társadalmi feszültségek szintén hozzájárultak az 1960-as évek végén lezajló politikai párbeszédhez, amely végül az ország

²⁷ HOOK et al. 2001, 310.

²⁸ *Treaty of Mutual Cooperation and Security between Japan and the United States of America* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)

²⁹ TOTMAN 2006, 620.

³⁰ TOTMAN 2006, 620.

„atommentességre vonatkozó három alapelv” (非核三原則) elfogadásához vezetett. Az amerikai elköteleződés a vietnámi háborúban egyre komolyabb feszültséget keltett Japánban, egyrészt a nukleáris eszkaláció lehetősége miatt, másrészt azért, mert attól tartottak, hogy Japán előbb-utóbb belesodródik a konfliktusba az USA oldalán. A kínai atomprogram eredményei érthető módon további komoly aggodalmakat okoztak. Ráadásul az 1951-es békeszerződés arról rendelkezett, hogy Okinawa szigete vissza fog kerülni Japán fennhatósága alá, ám az ott állomásoztatott atomfegyverek kivonásáról semmilyen garancia nem született. A japán kormány 1967-ben nyújtotta be javaslatát az atommentesség három alapelvéről, amelyet az országgyűlés végül 1971-ben el is fogadott.³¹ Ennek értelmében Japán 1. nem gyárt, 2. nem birtokol, 3. nem enged be területére atomfegyvert.³²

Okinawa szigete a világháború után amerikai fennhatóság alá került, és ugyan a San Franciscó-i békeszerződés előrevetítette a sziget visszaintegrálását, az amerikai katonai jelenlét és a távol-keleti régió geopolitikai szerepe, valamint az atomfegyverek állomásoztatásának kérdése (különösen Japán atommentesség iránti elköteleződése után) kétségeket támasztott annak sorsa felől. Végül, egyes vélekedések szerint főleg az interkontinentális ballisztikus rakéták jelentette távoli csapásmérő képességek bővülésének köszönhetően, Okinawa már nem volt szükséges az amerikai elrettentési potenciál fenntartásához, így hosszas tárgyalásokot követően (1969–1972) visszakerült Japán fennhatósága alá.³³

Az amerikai–japán szövetség szempontjából szintén mérőföldkőnek tekinthető az 1978-ban kiadott, az Egyesült Államok és Japán Védelmi Együttműködésének Irányelvei című stratégiai dokumentum, amelyet később, 1997-ben és 2015-ben is felülvizsgáltak.

Az 1978-as irányelvek lényegében igyekeztek átfogó módon körvonalazni a két fél közötti védelmi együttműködést, felvázolva azon lehetőségeket, amelyek során válaszreakcióra van szükség, és keretet adni a lehetséges opcióknak. Ennek szüksége több tényezéből fakadt. Egyrészt a japán védelmi szféra jelentős modernizáción és fejlesztésen ment keresztül az 1970-es években, és tekintve az ország pacifista társadalmi alapvetéseit, a kormányzat igyekezett minél nagyobb transzparenciával eloszlatni a remilitarizáció legkisebb gyanúját is. Ennek eredménye volt az 1976-ban kiadott Nemzeti Védelmi Program Irányelvek, amely a japán fegyveres erők ambícióit és feladatköreit igyekezett körülhatárolni. A japán fegyveres erők eszközparkjának fejlődése egyre mélyebb interoperabilitást tett lehetővé az amerikai partnerrel, és az évtized végére mindkét oldalon egyre nagyobb igény mutatkozott a két haderő kapcsolatának szorosabbra fűzésére.³⁴ Valószínű azonban, hogy az Egyesült Államok és Japán Védelmi Együttműködésének Irányelvei nem csupán azért jöttek létre, hogy a két fél közötti együttműködést magasabb szintre emelje, hanem azért is, hogy megfelelően kommunikálja az addigra már alkalmazott, de transzparensen még nem megjelenített gyakorlatokat. James Auer – a Pentagon japán ügyekért felelős egykori főtitkára – visszaemlékezéseiből kiderül, az 1978-as dokumentum rengeteg olyan korábbi feladatkörnek adott hivatalos keretet, amelyek korábban is mindennaposak voltak a két fél védelmi együttműködésében, de adott esetben a sajtóba csak részlegesen vagy hibásan

³¹ KATZENSTEIN, Peter J. (1998): *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*. Ithaca, Cornell University Press. 128–129.

³² *Three Non-Nuclear Principles* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/nnp/ (A letöltés ideje: 2018. 06. 13.)

³³ GORDON, Andrew ed. (1993): *Postwar Japan as History*. Berkeley, University of California Press. 27.

³⁴ KATZENSTEIN 1998, 132–133.

kerültek be, és ez komoly támadási felület volt a belpolitikai küzdelmekben.³⁵ Ilyen volt például a japán hadihajók tengeralattjárók elleni harcra való felkészítése – ami már az 1950-es évek óta folyt, ám a japán sajtó esetenként érzékenyen reagált rá. A 1978-as irányelvek három eshetőségre vonatkozóan fogalmazott meg együttműködést a két fél fegyveres erői között: 1. a Japán elleni agresszió elrettentése, 2. közös fellépés a Japánnal szembeni támadás esetén, 3. Japán támogatás az USA részére a Távol-Keleten, a Japán biztonsága szempontjából releváns ügyek kapcsán. Az új dokumentum kodifikálta a védelmi tervezésben és hírszerzésben való együttműködést, a közös hadgyakorlatokat, valamint a logisztikai és infrastrukturális támogatást a Japánban állomásozó amerikai csapatok részére.³⁶ Az irányelvek egyik jelentős eredménye volt Japán 1980-as részvétele a RIMPAC (Rim of the Pacific) nemzetközi haditengerészeti hadgyakorlaton.³⁷ A dokumentum harmadik szakasza, vagyis a Távol-Keleten zajló konfliktusok kapcsán történő együttműködés, nem tartalmazott konkrét műveleti koncepciókat, lényegében csak a régió biztonsági kihívásait érintő közös tervezést – és szükség esetén az eddigi védelmi együttműködés felülvizsgálatának és bővítésének lehetőségét –, amennyiben azt a felek szükségesnek látják.

Az 1978-as megegyezés fontos előrelépést jelentett a szövetség hivatalos keretei és a műveleti együttműködés elmélyítésében. Ez továbbra is csak Japán legszűkebb értelemben vett területére vonatkozott, bár a megfogalmazás meghagyta a bővítés lehetőségét is. Csakis a szigetországgal szembeni fegyveres agresszióra – Japán közvetlen szomszédjai által – vonatkozóan irányoztak elő közös katonai fellépést, egyéb katonai jellegű együttműködésre nem.³⁸

A hidegháború vége és a globális biztonsági környezet megváltozása jelentős átalakulást hozott az USA és Japán kapcsolatában. Az 1990-es évektől kezdve Kelet-Ázsiában egyre fokozottabban jelentkezett a ballisztikusrakéta-fenyegetettség. E mögött elsősorban a Kínai Népköztársaság állt, és a nyomásgyakorlási céllal végrehajtott nagyszabású erődemonstrációja (amelynek címzettje Tajvan volt), valamint Észak-Korea nukleáris és rakéta-programjának felgyorsulása.

Az 1996-os tajvani krízis és az Észak-Korea jelentette probléma mellett ráadásul egyre nagyobb nyomás helyeződött Japánra, hogy vegye ki részét az öbölháborúhoz hasonló nemzetközi koalíciós törekvésekből. Emiatt bővült a Japán Önvédelmi Erők alkalmazhatóságának köre a nemzetközi békefenntartó missziókban és a különféle katasztrófák utáni mentési műveletekben való részvétel feladatkörével.

A megváltozó biztonsági környezet hatására felülvizsgálták, majd 1997-ben újból kiadták az Egyesült Államok és Japán Védelmi Együttműködésének Irányelveit, amely változat már jóval szélesebb kooperációt irányzott elő a Japán közvetlen területén kívüli hadműveletek kapcsán. A hidegháborút követő időszak enyhülését tükrözi, hogy a korábban az elrettentésre vonatkozó szakasz e változatban a „Normális körülmények közötti”

³⁵ MURATA, Koji (1996): *James Auer Oral History Interview*. National Security Archive – Oral History Project. Forrás: <https://nsarchive2.gwu.edu/japan/auerohinterview.htm> (A letöltés ideje: 2018. 07. 12.)

³⁶ *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation (November 27, 1978)* (é. n.). Forrás: www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/19781127.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)

³⁷ HIATT, Fred (1986): Japan Boosts Military Readiness. *The Washington Post*, 1986. 08. 11. Forrás: www.washingtonpost.com/archive/politics/1986/08/11/japan-boosts-military-readiness/ead861a8-780c-4d26-9f52-2e-27228061a6/?utm_term=.9960449201ed (A letöltés ideje: 2018. 07. 12.)

³⁸ SHAMBAUGH–YAHUDA 2014, 210.

együttműködés irányelveit tartalmazta, de lényegi változtatások nélkül. A „Japán elleni fegyveres támadás” eshetősége hasonló feladatkört és együttműködési kereteket ír le, mint az 1978-as dokumentum, némileg részletesebben, illetve alaposabban kitérve arra, hogy miként reagálnak egy, a Japán területén esetlegesen bekövetkező gerillatámadásra. A dokumentum az „egyéb” fenyegetések sorában irányozza elő a kétoldalú együttműködést a ballisztikus rakéták elleni védelem terén.³⁹ Jóval részletesebb képet nyújt azonban a harmadik eshetőséget bemutató szakasz, vagyis a Japánon kívüli területekre vonatkozó védelmi együttműködések kérdésköre. Ez már konkrét feladatokat határoz meg a Japán körüli régió biztonságának és stabilitásának elősegítése céljából. Ennek megfelelően Japánnak lehetősége nyílt együttműködni az Egyesült Államokkal katasztrófavédelmi, illetve menekültügyi kérdésekben, kutató- és mentőtevékenységben, valamint a gazdasági szankciók hatékonyságát elősegítő műveletekben, főként a tengeri szállítóhajók ellenőrzésében.

Az új védelmi együttműködési irányelveknek megfelelően Japán és az Egyesült Államok 1999-től kezdve foglalkozott egy közös rakétavédelmi rendszer fejlesztésének lehetőségével, és ennek előkészületei már szerepeltek a következő évi Japán költségvetésben.⁴⁰ A tokiói kormány javaslatára végül 2003-ban született döntés az AEGIS elnevezésű rakétavédelmi rendszerbe történő beruházásról,⁴¹ amely mind a mai napig az egyik legjelentősebb közös erőfeszítése az amerikai–japán szövetségnek.

Az Egyesült Államok és Japán szövetségi struktúrájának idomulása a változó biztonsági környezethez jól végigkövethető a Védelmi Együttműködés Irányelveinek dokumentumain keresztül, még akkor is, ha feltételezzük, hogy azok nem feltétlenül egy új szakasz kezdetét jelzik, hanem esetenként akár – az 1978-as változathoz hasonlóan – magukban hordozzák a korábbi gyakorlat már megvalósult lépéseinek hivatalos kodifikációját is. Ezen fejlődési dinamika köszön vissza a legutóbbi, 2015-ben elkészült Védelmi Együttműködési Irányelvekben is. Az új dokumentum legfontosabb előrelépése az együttműködés és a védelem koncepciójának drasztikus kiterjesztése volt. A korábbi változatokban Japán – legszűkebb értelemben vett – területéről, majd ezt követően a Japánt övező területekről volt szó, a 2015-ös dokumentum viszont már globális perspektívában tekint az amerikai–japán szövetség relevanciájára, kiegészülve az űr és kibervédelem kérdéseivel is. Ráadásul – vélhetően a Senkaku/Diaoyu-szigeteket érintő vitára, a japán–kínai ellentét egyik központi problémájára, tekintettel – a dokumentum a Japán területével szembeni fegyveres támadás kapcsán külön említi a „szigetek” kérdését, amely tekintve, hogy Japán egy szigetország, valószínűleg a távoli, kisebb, a Senkaku-szigetcsoporthoz hasonló képződményekre utal. A dokumentum alapján a Japán Önvédelmi Erők feladata az érintett szigetek visszafoglalása, és ebben az Egyesült Államok csapatai adott esetben segítséget nyújthatnak. A különböző tereken átívelő (légi, vízi, szárazföldi, kibertér, űr) műveleti feladatkörök kapcsán kiemelő, hogy az USA csapatai biztosítják a csapásmérő képességet a Japánnal szembeni támadás elhárítása, valamint a további támadó tevékenység elrettentése céljából. Ha figyelembe vesszük, hogy ezen szakasz közvetlenül követi a szigetek visszafoglalását említő

³⁹ *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation* (September 23, 1997) (é. n.). Forrás: www.mod.go.jp/e/d_act/ampo/19970923.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)

⁴⁰ Japán Kabinethivatala (1993): 平成十一年度予算の概要. Forrás: www.kantei.go.jp/jp/kanpo-shiryō/990407/siryō407.htm (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)

⁴¹ Japán Kabinethivatala (é. n.): 内閣官房長官談話 – 平成15年12月19日. Forrás: www.kantei.go.jp/jp/tyōkan/koizumi/2003/1219danwa.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)

részt, máris kirajzolódik egy átfogó művelet képe, amelyben a japán csapatok visszafoglalnak egy távoli szigetet, miközben az Egyesült Államok hadserege komoly erőket mozgósít ennek támogatására, illetve a további támadások elrettentése céljából.

A 2015-ös dokumentum sokkal részletesebb képet nyújt a védelmi együttműködés gyakorlati aspektusairól, mint a korábbi változatok. Sokkal kevésbé részletesek azonban a dokumentumban felbukkanó további szempontok, a globális együttműködés, valamint az űr- és kibervédelem kapcsán. Egyrészt a globális együttműködés koncepciója valóban új szintre léphetett az új japán védelmi törvényeknek köszönhetően, amelyek már lehetővé teszik a japán fegyveres erők számára a kollektív önvédelem gyakorlását, ám a dokumentumban vázolt részletek (katasztrófavédelem, békefenntartó műveletek, kutató- és mentőműveletek) lényegében nem mutatnak túl az 1997-es verzió regionális spektrumú lehetőségein. Fontos új elem azonban a védelmi felszerelés és technológiai együttműködés említése a bilaterális vállalkozások között. Ennek értelmében a felek törekednek arra, hogy növeljék a közös fejlesztésű rendszereket, hogy elmélyítsék az együttműködést a javítás és karbantartási munkálatok terén és kölcsönös beszerzési beruházásokat tegyenek az interoperabilitás növelésének érdekében, valamint igyekeznek további partnereket bevonni a közös fejlesztésekbe.⁴²

Az amerikai–japán szövetség – az intézményi alapokat és a meghatározó védelmi dokumentumokat tekintve – egy jelentős fejlődési pályát futott be a hidegháború időszakában. Ennek alapjait Japán USA általi megszállása, az új alkotmány és a háború utáni újjáépítés fektette le, és persze az amerikai szövetség iránti elköteleződés a japán társadalomban. Ennek eredménye lett a San Francisco-i békeszerződés és az első amerikai–japán biztonsági szerződés nagyobb belső ellenállás nélküli elfogadása 1951–1952-ben. Japán az Egyesült Államok oldalán kapcsolódhatott be újra a nemzetközi folyamatokba, bár ezeket még jó ideig a hidegháború stratégiai realitása határozta meg. Az 1950-es évek végétől kezdve azonban igyekezett – a korábbi alárendeltségi viszonyt csökkentve – újraértelmezni szövetségi elköteleződését az USA-hoz. Ám ez 1960-ban megfelelő támadási felületet adott az ellenzéki politikai törekvéseknek, hogy az antimilitarista érzelmek mozgósításával komoly problémát okozzon a japán kormánynak. A militarizmussal szembeni társadalmi érzékenység leckéje komoly nyomot hagyott a japán politikai szférában, ami a mai napig visszaköszön az egyes védelempolitikai változások minél óvatosabb kommunikálásában. Többek között ennek a kényesen óvatos kommunikációnak és transzparenciának, illetve az egyre dinamikusabban változó biztonsági környezetnek köszönhető, hogy 1978-ban, 1997-ben és 2015-ben is új alapokra helyezték a védelmi együttműködés funkcióit. 1978-ban kodifikálták a közös műveleti felkészülést és az interoperabilitás elmélyítésének törekvéseit. Az 1997-es dokumentum már kiegészült Japán szélesebb körű regionális szerepvállalásával, valamint a rakétavédelmi fejlesztések kilátásba helyezésével. A 2015-ös változat pedig már globális perspektívába igyekezett helyezni a védelmi együttműködés intézményét, igaz, ennek elméleti keretrendszere egyelőre kevésbé körvonalazott. Ahhoz viszont elég ambiciózus célkitűzéseket fogalmaz meg, hogy Japán a korábbiakhoz képest is egyre jelentősebb partnere legyen az Egyesült Államoknak a védelmi-technológiai fejlesztések, valamint a korszerű fegyverrendszerek karbantartásának és javításának terén, a további felekkel szembeni

⁴² Japán Védelmi Minisztérium (2015): *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation*. Forrás: www.mod.go.jp/e/d_act/ampo/shishin_20150427e.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)

nyitottság pedig akár valóban meghatározó globális szereplővé teheti Japánt. Ennek kapcsán érdemes röviden áttekinteni azt, hogy milyen összefonódások működnek a két fél között a közös technológiai erőfeszítések tekintetében.

Közös haderőfejlesztési és beszerzési kérdések, technológiatranszfer az USA és Japán között

Az Egyesült Államok és Japán között a védelmi technológia és eszközök megosztása lényegében a koreai háborút követően realizálódott. A háború megfelelő felvevőpiacot biztosított Japán nehézipara számára, és ez nagyban hozzájárult a háború utáni gazdasági fellendüléshez. Japán a háború alatt javarészt teherautókat és más szállítóeszközöket gyártott az amerikai fegyveres erők számára. Az 1951-es békeszerződést és biztonsági egyezményt követően a technológiatranszfer és eszközellátás intézményi kereteit az 1954-ben létrejött közös védelmi segítségnyújtásról szóló egyezmény teremtette meg (Mutual Defense Assistance Agreement – MDAA).⁴³ Az MDAA-nak köszönhetően már lehetőség volt az amerikai védelmi technológia transzferére, és ennek köszönhetően bizonyos fegyverrendszerek gyártásából már japán vállalatok is kivehették a részüket. Az USA célja ezzel egyrészt a Japán védelme kapcsán felmerülő költségek csökkentése volt,⁴⁴ másrészt a japán ipar talpraállításának felgyorsítása. Ez az 1950-es évektől kezdve főként vadászgépek megrendelésére vonatkozott, de az 1980-as évekre kiegészült a föld-levegő rakéták, illetve tengeralattjáró elleni hadviselésre kifejlesztett járógépek gyártásával. Később pedig már az F–15 vadászgéptípust is Japánban kezdték gyártani.⁴⁵ A technológiatranszfer sokáig egyoldalú volt, az USA-ból irányult Japánba, az 1980-as évekre azonban Japán vezető gazdasági hatalommá vált, és felmerült az USA irányába történő transzfer lehetősége is. Ezt Japán részről az 1983-ban létrehozott Közös Katonai Technológiai Bizottság létrehozása formalizálta. Japán javarészt olyan high-tech rendszereket exportált az USA-ba, amelyek a civil szektorban születtek, ám többes funkciójuk miatt az USA hadereje is igényt tarthatott azokra.⁴⁶

A hidegháború lezárultával azonban a szélesebb közvélemény számára is nyilvánvalóvá vált, hogy e kétoldalú technológiatranszfer nem minden esetben volt problémamentes. Az 1980-as évek végére már látható volt, hogy korszerűsíteni kell a vadászgépállományt, ennek kapcsán született Japán és az USA között egy megállapodás arról, hogy közösen – de amerikai technológiát alapul véve – fognak új géptípust fejleszteni. Az FS–X-projekt a Reagan-adminisztráció végén indult, ám az ezt követő Bush-kormányzat újra tárgyalásokba kezdett róla, módosítva a korábbi feltételeken, nagyobb szerepet kiharcolva az amerikai vállalatoknak. Japánban sokan úgy érezték, az amerikai fél kedvezőtlen megállapodást kötött velük. A tokiói kormány kritikussai úgy látták, hogy a külügyi szféra és a vezetés túlságosan tartott az amerikai politikai elit japánellenes hangulatától – amelynek hátterében

⁴³ *Agreement Between the Government of Japan and the Government of The United States of America Concerning Security Measures for the Protection of Classified Military Information* (é. n.). Forrás: [www.mofa.go.jp/region-n-america/us/security/agree0708.html](http://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/agree0708.html) (A letöltés ideje: 2018. 04. 25.)

⁴⁴ *Arming Our Allies: Cooperation and Competition in Defense Technology* (1990). Washington D. C., U.S. Government Printing Office. 62.

⁴⁵ *Arming Our Allies: Cooperation and Competition in Defense Technology* (1990). 62.

⁴⁶ *Arming Our Allies: Cooperation and Competition in Defense Technology* (1990). 62.

lényegében a japán cégek amerikai versenytársaikhoz történő rohamos felzárkózása állt –, ezért nem mert határozottabban fellépni.⁴⁷

Az FS–X – 1996-tól már F–2 néven⁴⁸ – végül a korábbi elképzelésekhez képest jóval nagyobb súlyú amerikai jelenléttel indult el.⁴⁹ Az F–2 végleges változata sokat merített az F–16 típusú vadászgép technológiájából, ám az nagyobb és – felszereltségét tekintve – jóval modernebb volt, mint elődje.⁵⁰

A vadászgép-technológia fejlesztése mellett a legfontosabb együttműködés az USA és Japán között a ballisztikus rakéták elleni védelem terén, az AEGIS-rendszer kapcsán történt. Már az 1980-as évek végén felmerült egy közös rakétavédelmi rendszer tervezete,⁵¹ ám a tényleges előkészítő kutatások csak 1998-ban indultak. Ennek fő mozgatója Észak-Korea ballisztikusrakéta-programjának látványos felgyorsulása volt, amely a japán közvéleményt is kellően felrázta ahhoz, hogy ellenérzések nélkül viszonyuljon egy ilyen nagy volumenű haderőfejlesztési törekvéshez. A két fél 1999-ben kezdte meg a közös rakétavédelmi rendszer haditengerészeti komponenseinek fejlesztését.⁵² A rendszer üzembe helyezése 2004-ben indult meg, illetve 2005-ben indult útjára a közös amerikai–japán projekt az elhárítórakéták továbbfejlesztése és üzembe helyezése érdekében.⁵³

Az AEGIS-rendszernek három fő komponense van: a tengeri szintéren az érzékelő- és elhárítórakétákkal egyaránt felszerelt haditengerészeti egységek, a szárazföldi radarállomások és az irányító központ, valamint a Japán Légi Önvédelmi Erők kötelékébe tartozó szárazföldi indítású elfogórakéta ütegei.⁵⁴ A Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők kötelékén belül jelenleg két rombolótípus, a Kongō és Atago osztályok hajói képezik részét az AEGIS-rendszernek. Előbbi típusba 4 hajóegység tartozik (DDG 173 *Kongō*, DDG 174 *Kirishima*, DDG 175 *Myōkō*, DDG 176 *Chūkai*),⁵⁵ utóbbiba 2 (DDG 177 *Atago*, DDG 178 *Ashigara*).⁵⁶ A szárazföldi indítású elfogórakétákból Japán jelenleg 24 üteggel rendelkezik, amelyek 6 helyszínen csoportosulnak a Patriot PAC–2 és az újabb fejlesztésű PAC–3 ütegekkel.⁵⁷

A kétoldalú technológiatranszfer, illetve a védelmi technológiai beszerzések egy fontos mérföldköve volt Japán részéről az amerikai F–35A típusú vadászgépek vásárlása.

⁴⁷ ISIHARA, Shintaro (1990): FSX – Japan's Last Bad Deal. *New York Times*, 1990. 01. 14. Forrás: www.nytimes.com/1990/01/14/business/forum-fsx-japan-s-last-bad-deal.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 16.)

⁴⁸ International Institute of Strategic Studies (1996): *The Military Balance 1996*. London, Routledge. 171.

⁴⁹ International Institute of Strategic Studies (1995): *The Military Balance 1995*. London, Routledge. 171.

⁵⁰ LISZKAI János (2009): Harci Súlyom kimonóban – Mitsubishi F-2. *HTKA*, 2009. 02. 06. Forrás: <https://htka.hu/2009/02/06/harci-sulyom-kimonoban-mitsubishi-f-2/> (A letöltés ideje: 2018. 05. 14.)

⁵¹ RINEHART, Ian E. – HILDRETH, Steven A. – LAWRENCE, Susan V. (2015): *Ballistic Missile Defense in the Asia-Pacific Region: Cooperation and Opposition*. Congressional Research Service. 13. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43116.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)

⁵² Japán Védelmi Minisztérium (2016): *Defense of Japan 2016*. 292. Forrás: www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/pdf/2016/DOJ2016_3-1-2_web.pdf (A letöltés ideje: 2018. 06. 23.)

⁵³ *Defense of Japan 2016*. 2016. 289.

⁵⁴ Japán Védelmi Minisztérium (2012): *Japan's BMD System*. Forrás: www.mod.go.jp/e/jdf/no31/specialfeature.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 12.)

⁵⁵ Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők (é. n.): こんごう型. Forrás: www.mod.go.jp/msdf/formal/gallery/ships/dd/kongou/173.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)

⁵⁶ Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők (é. n.): あたご型. Forrás: www.mod.go.jp/msdf/formal/gallery/ships/dd/atago/178.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)

⁵⁷ International Institute of Strategic Studies (2018): *The Military Balance 2018*. London, Routledge. 273.

Tokió 2012-ben döntött az F-35-program mellett, amelynek célja a korszerűtlenné vált F-4 típusú vadászgépek kivételése volt. Eleinte versenyben volt még a Eurofighter Typhoon típus is, ám végül a Lockheed Martin ötödik generációs vadászgépe mellett döntött a japán kormány. A géptípus melletti döntő érv – az európai konkurencia ellenében – valószínűleg az amerikai vadászgép rejtőzködőképessége és nagy hatótávolságú csapásmérő képessége lehetett.⁵⁸ Az első F-35A-egységek 2017-ben érkeztek meg Japánba, ebben az évben összesen 6 darab állt hadrendbe. A tervek szerint a következő 2 évben az állomány 28-ra növekszik majd, amelyekből a Misawa légitámaszponton létesül majd egy vadászszázad.⁵⁹

Bár Japán egyelőre csak az F-35A típus beszerzése mellett kötelezte el magát, 2018 elején, a korábbi tervekhez képest, ambiciózusabb törekvésekről szóló hírek láttak napvilágot. A japán Védelmi Minisztériumhoz kötődő források szerint várhatóan további 25 egység beszerzéséről döntenek majd a közeljövőben, növelve az eddig tervezett számot. Nem hivatalos források szerint pedig Japán fontolgatja a vertikális leszállásra is képes F-35B típusok beszerzésének lehetőségét is.⁶⁰ Ezzel lehetősége nyílna arra, hogy a jelenleg csak helikopterrel felszerelt Izumo osztályú helikopterhordozóit kisebb átalakításokkal repülőgép-hordozó egységekké alakíthassa, a világháború óta először szerezve ilyen katonai képességeket.

Egyelőre nyitott kérdés, hogy az új vadászgépek milyen típusú fegyverzettel rendelkeznek majd. 2016-tól kezdve egyre feszültebb a helyzet Észak-Korea ballisztikusrakéta- és atomprogramja kapcsán. A japán kormány kijelentette, fontolóra kellene venni, hogy az új vadászgépeket olyan támadófegyverzettel szereljék fel, amellyel Japán képes lehet észak-koreai célpontokkal szembeni megelőző csapásmérésre is.

Az F-35-ös repülőgépek beszerzése tehát rengeteg további kérdést vet fel, de a felek közötti technológiatranszfer további elmélyítésének lehetőségeit is magában hordozza. Kérdéses azonban, hogy a lehetséges fejlődési útvonalaknak milyen politikai realitása van, különösen, ha figyelembe vesszük a japán társadalom eddig szigorú elköteleződését a pacifista védelempolitika iránt. Ahhoz, hogy felmérhessük, mi várható a jövőben, érdemes áttekintenünk az amerikai–japán szövetség politikai dinamikáját.

A kétoldalú kapcsolat kül- és belpolitikai folyamatai Japánban és az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok a világháború után nagyon hamar válaszut elé érkezett Japán meg-szállása és újjáépítése kapcsán. A SCAP-ban és a munkáját támogató amerikai bürokrácia soraiban sokan úgy tekintettek Japánra, mint egy ideális helyszínre, ahol a „nemes” reformokon keresztül nem pusztán a korábbi ellenség országának újjáépítése lehetséges, de az amerikai New Deal szellemiségének megtestesülése is folytatódhat.⁶¹

⁵⁸ International Institute of Strategic Studies (2013): *The Military Balance 2013*. London, Routledge. 268.

⁵⁹ Japán Védelmi Minisztérium (2018): 我が国の防衛と予算(案)-平成30年度概算要求の概要. Forrás: www.mod.go.jp/j/yosan/2018/gaisan.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)

⁶⁰ GADY, Franz-Stefan (2018): Japan to Procure 25 More F-35A Stealth Fighters. *The Diplomat*, 2018. 02. 22. Forrás: <https://thediplomat.com/2018/02/japan-to-procure-25-more-f-35a-stealth-fighters/> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

⁶¹ TOTMAN 2006, 607.

Ennek megfelelően a megszállás kezdeti időszakában erős törekvés volt tapasztalható a békeszerető demokrácia kiépítésére, amit azonban néhány éven belül alá kellett rendelni a kiéleződő hidegháború realitásainak. A „három D”, vagyis a demokratizáció, decentralizáció és demilitarizáció elveit 1947–1948 között felváltotta az úgynevezett „hátraarc” politika. A demokratizációs folyamat ugyan végbement, a decentralizáció kérdésében azonban jóval engedékenyebbnek bizonyult az amerikai fél. A háborús időszak nagyvállalatainak (*zaibatsuk*) feldarabolása formálisan megtörtént ugyan, ám ezek a konglomerátumok hamarosan újból egy-egy fontosabb csoport köré rendeződve, egyeztetett együttműködés alapján működtek tovább, igaz, nem annyira szervezett és szigorú módon, mint a háború előtti évtizedekben. A „hátraarc” politikájának másik visszalépése a demilitarizáció kérdése volt: a kezdeti álláspontokhoz képest teljesen átalakultak az amerikai megszállók elképzelései. A hidegháború eseményei és különösen a Kínai Népköztársaság létrejötte után az amerikai fél már nem egy teljesen demilitarizált Japánban volt érdekelt, sokkal inkább volt szüksége egy erős ázsiai szövetségesre az elkövetkezendő időszak kihívásaival szemben. Többek között ennek is köszönhető, hogy a korábban a rendőri erők kiegészítő állományként működő Tartalékos Erőket 1954-ben újjászervezve létrejött a Japán Önvédelmi Erők és a civil kontrollt gyakorló Védelmi Ügynökség intézménye, amelyet 2007-ben a Védelmi Minisztérium szintjére emelt a japán kormány.

A hidegháború geopolitikai megfontolásai később szintén rányomták bélyegüket a japán–amerikai viszonyokra. Tokió ugyanis – elfogadva a két tömb közötti kibékíthetetlen ellentét adta helyzetet – tartotta magát a kommunista Kínától való elzárkózás politikájához. Ám mivel égető szükségét érezte a hatalmas gazdasági potenciállal rendelkező szomszédvaló kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok normalizációjának, meglehetősen vonakodó partnere volt az USA Kína-politikájának. Ennek fényében érthető, hogy amikor Nixon elnök – a világ és benne Japán számára is – váratlanul közeledni kezdett a KNK-hoz, a szigetországban sokan úgy érezték, hazájuk méltatlan módon mellőzött helyzetbe került a döntés kapcsán.⁶² A nixon-i nyitásnak azonban nem csupán a kétoldalú kapcsolatok szempontjából lettek következményei. Japán normalizálta kapcsolatait a KNK-val, a kínai fél ekkor még látványosan engedékenyen viszonyult korábbi háborús ellenfeléhez. Az 1970-es években a kulturális forradalom borzalmainak hírei szép lassan beszivárogtak a japán köztudatba, így a japán politikai életben a baloldal fokozatosan elveszítette társadalmi támogatottságát és a korábban meghatározó pozícióját.⁶³ A japán baloldal politikájában komoly helyet foglalt el a szigorú antimilitarista elköteleződés, még a Yoshida-doktrínának megfelelő védelmi képességek kapcsán is aggodalmaiknak adtak hangot. Hasonlóan igyekeztek baljós fényben feltüntetni az USA-hoz fűződő viszonyt. Utóbbi kapcsán valóban komoly félelmek éltek a japán köztudatban, attól tartva, hogy az USA előbb-utóbb magával rántja az országot egy ázsiai konfliktusba, amely félelemnek a *kényszerű belebonyolódás* (巻き込まれる) képies kifejezése lett a kulcsszava. A vietnámi háború végével azonban ez a félelem is elpárolgott, tovább rontva a baloldal pozícióját.

Egészen más képet mutat a hidegháború utolsó éveinek dinamikája az amerikai–japán szövetségszövetségi politikában. Míg Nixon elnök idején Japán erősen passzív helyzetben lévő partnernek tűnt, Reagan elnök kormányzati ciklusában az Egyesült Államok már Ázsia-

⁶² GORDON 1993, 28.

⁶³ GORDON 1993, 28.

politikájának központi szereplőjeként kezelte az országot. Ekkorra érték be ugyanis a háború utáni építkezés eredményei: a szigetország robusztus gazdasági hatalommá vált. Washington tartott attól, hogy a Szovjetunió haditengerészetének fejlesztései felboríthatják a korábbi erőviszonyokat. Az USA emiatt egyre inkább azt várta Japántól, hogy ne csak gazdasági hatalomként erősítse a Nyugat táborát, hanem a lehetőségeihez és az alkotmányos keretekhez mérten igyekezzen olyan védelempolitikai reformokat és haderőfejlesztést végrehajtani, amely növelheti a Moszkvával szembeni szövetség súlyát.⁶⁴ Reagan ebben megfelelő partnerre talált az akkori japán miniszterelnök, Nakasone Yasuhiro személyében, aki egyik első képviselője volt a „normalizáció”, vagyis Japán aktívabb külpolitikai szerepvállalása híveinek, akik már a pacifista dogmák felülvizsgálatát sem vetették el.

A hidegháborút követően Japán egy darabig nem töltött be fontosabb geostratégiai funkciót az amerikai elképzelésekben. Bár Bush elnök terrorellenes háborúja kapcsán érte kritika Japán korlátozott szerepvállalását, ez sokkal inkább a globális tehermegosztás, semmint konkrét geopolitikai szerepvállalás összefüggésében merült fel. Japán egyébként a maga módján igyekezett eleget tenni az aktívabb részvétellel kapcsolatos elvárásoknak, kibővítette például az Önvédelmi Erők külföldi bevetethetőségét, amelynek köszönhetően már japán egységek is jelen lehettek Irakban és Afganisztánban, igaz, szigorúan nem harci szerepben.

Érdekes fordulatot jelez az Obama-kormány *Pivot to Pacific* politikája – és ezen időszak szövetséggpolitikája. A Kínai Népköztársaság katonai erejének növekedése és a Japánnal való területi vitája körül fellángoló feszültségek miatt napjainkra enyhülni látszik a *kényszerű belebonyolódás* (巻き込まれる) félelme. Az USA a Senkaku/Diaoyu-szigetek kérdésében – egészen a Nixon-korszaktól – semleges állásponton volt. 2012-től kezdve azonban egyre gyakoribbá váltak a kínai–japán provokatív incidensek a szigetek körül, és az amerikai politikai vezetés egyre határozottabban Japán mellett állt ki. Ugyan az USA a semlegességen hivatalosan nem változtatott, de 2013-tól kezdve már egyre többször adott hangot azon álláspontjának, hogy a szigetek, tekintve, hogy japán fennhatóság alatt állnak, részét képezik az amerikai–japán biztonsági együttműködés keretrendszerének. 2013-ban Hillary Clinton külügyminiszter egy nyilatkozatában jelezte, hogy az USA ellenezne bármilyen egyoldalú lépést, amely sértené Japán szuverenitását a Senkaku-szigetek fölött.⁶⁵ A legvilágosabban azonban Barack Obama tokiói látogatása során tett nyilatkozata jelezte az Egyesült Államok elköteleződését a szigetvita ügyében. 2014 áprilisában tett látogatása során Obama biztosította Japánt az Egyesült Államok elköteleződéséről.⁶⁶

„[a biztonsági együttműködés] Ötödik cikkelyének értelmében [ezen elköteleződés] minden, Japán által birtokolt területre kiterjed, köztük a Senkaku-szigetekre is.”

Japán és az USA szövetségének politikai integrációja hosszú folyamat eredményeként nyerte el mai formáját. Inoguchi Takashi japán politológus – Henry Kissinger azon megállapítását átvéve, hogy Japán 15 éves távlatokban képes reagálni a külpolitikai helyzet

⁶⁴ GORDON 1993, 56–57.

⁶⁵ MANYIN, Mark E. (2016): *The Senkakus (Diaoyu/Diaoyutai) Dispute: U.S. Treaty Obligations*. Congressional Research Service. 7. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/row/R42761.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)

⁶⁶ The White House (2014): *Joint Press Conference with President Obama and Prime Minister Abe of Japan*. Forrás: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/04/24/joint-press-conference-president-obama-and-prime-minister-abe-japan> (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)

irányváltásaira – 15 éves ciklusokban szemlélve írja le Japán védelempolitikai elköteleződését és az Egyesült Államokhoz fűződő szövetségi viszonyát.

Inoguchi az 1945–1960 közötti időszakot a szövetséggparti, jellemzően a jobboldali és konzervatív erőként számontartott tábor, valamint a szövetséget ellenző baloldali politikai erők belső harcának korszakaként írja le.⁶⁷ Az első 15 éves ciklus végül a szövetséggparti erők győzelmével zárult, ráadásul az 1951-es szerződéshez képest nagyobb önállóságot sikerült kivívni az 1960-as változattal. Igaz, ahogy azt korábban láthattuk, Kishi Nobosuke miniszterelnök nem sokkal a szerződés ratifikálása után lemondani kényszerült.

Az 1960–1975 közötti évek ebben a megközelítésben a „potyautas” külpolitika időszakaként jelennek meg.⁶⁸ Ezekben az években ugyan továbbra is élt még a két politikai tábor közötti vita Japán védelempolitikai és szövetséges szerepvállalása kapcsán, ám a baloldal fokozatosan veszített erejéből. Japán még nem érte el gazdasági fejlődésének csúcsát, így az az igény sem fogalmazódott meg, hogy a korábbinál aktívabb külpolitikai szerepet is vállaljon.

1975–1990 között mindez megváltozott, Inoguchi megfogalmazása szerint ekkortól válik Japán „az Egyesült Államok következetes támogatójává”. Nagy szerepe volt ebben egyrészt a gazdasági sikerek nyomán feléledő nemzeti magabiztosságnak, másrészt Nakasone miniszterelnök aktívabb szerepvállalásra ösztönző „normalizációs” retorikájának. A hidegháború vége azonban némi újraértelmezést tett szükségessé a következő ciklusban.

Inoguchi szerint 1990–2005 között Japán elindult a „globális polgári hatalommá” válás útján. Úgy tűnt, a bipoláris világrend felbomlásával csökken a nagyhatalmak közötti konfliktus esélye, és ebben a közegben Japán anélkül válhatott egyre meghatározóbb globális szereplővé, hogy újra kellett volna strukturálnia pacifista védelempolitikáját. A nemzetközi szervezetekben való részvétel és különösen az ENSZ-en belüli kezdeményezések, a harmadik világba indított segélyprogramok széles körű támogatása anélkül emelheték Japán nemzetközi szerepvállalásának mértékét, hogy szükséges lett volna mindezt komolyabb haderőfejlesztési törekvésekkel támogatni.⁶⁹

Inoguchi azt prognosztizálta, hogy a 2005–2020 közötti időszak Japán „hagyományos globális hatalommá” válásának korszaka lesz. Ez voltaképpen a Nakasone alatt elindult „normalizációs” vita szerves folytatásának is tekinthető, ám ehhez Japánnak komoly legitimációs kérdéseket kell majd tisztáznia, illetve a „normális” globális hatalommá váláshoz – Inoguchi szerint – a jelentős katonai kapacitáshiány felszámolására is szükség lesz.⁷⁰

Japán – mint az Egyesült Államok kulcsfontosságú partnere – globális szerepvállalása meghatározó kérdése lesz az elkövetkezendő éveknek, de ugyanennyire fontos, hogy milyen mértékű amerikai katonai jelenlét garantálja a biztonsági egyezmény mindennapos fenntartását. A következő alfejezet célja, hogy átfogó képet adjon a Japánban állomásozó amerikai haderőről és annak relevanciájáról a régió biztonsági folyamatainak szempontjából.

⁶⁷ INOBUCHI, Takashi (2007): *Japán politika*. Budapest, Századvég. 285.

⁶⁸ INOBUCHI 2007, 285.

⁶⁹ INOBUCHI 2007, 288–289.

⁷⁰ INOBUCHI 2007, 288–289.

A Japánban állomásozó amerikai erők, a United States Forces in Japan (USFJ)

Az Egyesült Államok erőinek Japánban állomásoztatását az 1951-es békeszerződéssel párhuzamosan megkötött biztonsági együttműködés VI. cikkelyében megfogalmazott irányelvek alapozták meg.⁷¹ Ennek megfelelően a felek 1952-ben egy külön megállapodást kötöttek az amerikai csapatok jelenlétéről. Az 1960-as új változat az előzőhöz hasonló módon – a szerződés aláírását követően – egy külön megállapodást irányozott elő a Japánban állomásozó amerikai erők státuszára vonatkozóan (Status of Forces Agreement).⁷² Ennek köszönhetően az USA erői hozzáférést kaptak Japánban található létesítményekhez, illetve területekhez, amelyek kijelöléséről és egyeztetéséről egy közös bizottság gondoskodott a biztonsági szerződés XXV. cikkelye alapján.⁷³

Az USFJ egyesített parancsnoksága a Csendes-óceáni Egyesített Műveleti Parancsnokság (US Pacific Command – US PACOM) fennhatósága alá tartozik, egyben a legfontosabb külföldi kontingense a csendes-óceáni térségben.⁷⁴ A parancsnokság alá tartozó létesítmények Japán területén számtalan helyen megtalálhatók, de a két legfontosabb helyszín a központi parancsnokságnak otthont adó Yokota-légitámaszpont,⁷⁵ illetve a Japánban állomásozó amerikai erők nagy többségének otthont adó Okinawa. Ez utóbbi szigetcsoporton található az amerikai erők majd’ háromnegyede.⁷⁶

1. táblázat

A Japánban állomásozó amerikai erők (USFJ) létszáma és összetétele, 1989–2018

	1989	1994	1997	1999	2004	2009	2014	2018
USFJ teljes létszáma (fő)	50 500	44 800	36 530	40 100	43 550	32 956	36 700	47 050
Szárazföldi hadsereg	2 000	1 900	1 530	1 800	1 750	2 544	2 500	2 750
Haditengerészet	8 300	7 300	6 700	5 200	9 250	3 725	6 750	11 700
Tengerészgyalogság	23 700	20 000	14 300	19 200	17 850	14 183	14 950	20 700
Légierő	16 500	15 600	14 000	13 900	14 700	12 504	12 500	11 900

Forrás: International Institute of Strategic Studies: The Military Balance⁷⁷

⁷¹ *Security Treaty Between the United States and Japan; September 8, 1951* (é. n.).

⁷² *Agreement regarding the Status of United States Armed Forces in Japan* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/2.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)

⁷³ *Agreement regarding the Status of United States Armed Forces in Japan* (é. n.).

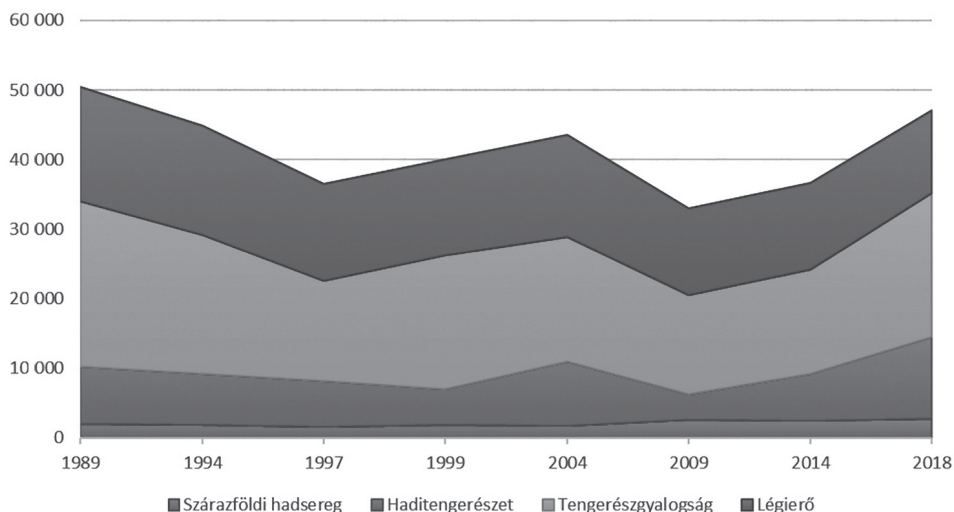
⁷⁴ VARGA Gergely (2014): Az Egyesült Államok katonai jelenléte a csendes-óceáni térségben. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz.

⁷⁵ *About USFJ* (é. n.). Forrás: www.usfj.mil/About-USFJ/ (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)

⁷⁶ VARGA 2014.

⁷⁷ Az 1. és 2. táblázat, valamint az 1. ábra adatainak pontos fellelhetősége a következő: International Institute of Strategic Studies (1990): *The Military Balance 1990*. London, Routledge, 166.; International Institute of Strategic Studies (1995): *The Military Balance 1995*. London, Routledge, 183.; International Institute of Strategic Studies (1998): *The Military Balance 1998*. London, Routledge, 185.; International Institute of Strategic Studies (2000): *The Military Balance 2000*. London, Routledge, 201.; International Institute of Strategic Studies (2005): *The Military Balance 2005*. London, Routledge, 282.; International Institute of Strategic Studies (2010): *The Military Balance 2010*. London, Routledge, 411.; International Institute of Strategic Studies (2015): *The Military Balance 2015*. London, Routledge, 261.; International Institute of Strategic Studies (2019): *The Military Balance 2019*. London, Routledge, 280.

A szigetországban állomásozó amerikai erők létszáma 1989 után fokozatosan csökkent, ám kisebb fluktuáció után az elmúlt 10 évben ismét növekvő tendenciát mutatnak a számok, közelítve a hidegháború alatti 50 ezer főhöz. Haderőnemenkénti megoszlásban a két nagyobb kontingenst a légierő (nagyjából 12 000–15 000 fő), illetve a tengerészgyalogság adja (nagyjából 20 000–25 000 fő).

1. ábra

Az USFJ haderőnemenkénti összetétele a hidegháború után

Forrás: International Institute of Strategic Studies: The Military Balance

A két legnagyobb haderőnem létszámának növekedése mellett megfigyelhető, hogy az elmúlt évtizedben a haditengerészethez tartozók aránya is fokozatosan növekedett az USFJ összetételében. 2008-ban 9 nagyobb felszíni hajóegység adta a haditengerészeti komponens fő erejét,⁷⁸ 2018-ban ez már 18 egység.⁷⁹

Az erőkivetítés – a haditengerészet felszíni egységein túl – a nagyszámú vadászgépen alapul. A hidegháborút követő leépülés után itt is komoly növekedés figyelhető meg, e téren lényegében a 30 évvel ezelőtti állapotokhoz tértek vissza. Fontos szempont az is, hogy a Japánban állomásozó USFJ kötelékében az USA legmodernebb géptípusai számottevő arányban képviselik magukat.

Bár a Washingtonhoz fűződő szövetség a japán társadalmon belül szilárd alapokon nyugszik, az amerikai katonai jelenlét kapcsán sokszor merültek fel különféle problémák. Különösen Okinawa szigetén alakult ki komolyabb ellenérzés a helyi lakosságban az amerikai támaszpontok kapcsán, tekintve, hogy a sűrű beépítettség miatt sok esetben okozott feszültséget az USFJ pusztája jelenléte. Ugyan 2006–2009 között történtek óvatos lépések

⁷⁸ IISS 2008.

⁷⁹ IISS 2018.

az itteni támaszpontok – különösen a Futenma légitámaszpont – átcsoportosítására, de lényegi változás nem történt, a kérdés továbbra is nyitott maradt.

2. táblázat

A Japánban állomásozó amerikai erők (USFJ) állományán belüli vadászgépeszközpark, 1989–2018

		1989	1994	1997	1999	2004	2009	2014	2018
Összesen		120	96	90	90	84	54	54	136
F-35	<i>Részletes adatok nem érhetők el</i>		0	0	0	0	0	0	24
F-18			0	0	0	0	12	12	36
F-16			42	36	36	36	18	18	22
F-15			54	54	54	48	24	24	54

Forrás: International Institute of Strategic Studies: The Military Balance

Az USFJ jelenlétének társadalmi megítélése azonban sokat javult, főként a 2011-es cunami és a fukushimai atomkatasztrófa után végrehajtott mentési műveletek miatt. Az amerikai segítségnyújtási művelet az Operation Tomodachi elnevezést kapta,⁸⁰ és 2011. március 11. és április 8. között zajlott.⁸¹ A haditengerészet komoly logisztikai segítséget nyújtott, miközben a felszíni hajóegységek – több esetben is erős sugárzásnak kitéve magukat – végezték a feladatukat. A tengerészgyalogság, a légierő és a szárazföldi hadsereg egységei javarészt helikopterek segítségével támogatták a japán mentési műveleteket. A tengerészgyalogság továbbá kutató-mentő tevékenységekben is segítette a japán szövetséges egységek munkáját.⁸² A fukushimai katasztrófa kapcsán végzett mentési és katasztrófaelhárítási műveletek hatására a japán társadalomban drasztikusan megnőtt az Önvédelmi Erők és a szigetországban állomásozó amerikai erők elismertsége.

Összegzés: az Egyesült Államok és Japán – *datsubei-nyua* vagy *nichibei-nyua*

Az Egyesült Államok és Japán kapcsolata Kelet-Ázsia és a világ egyik legfontosabb bilaterális szövetsége. A gazdasági kapcsolatokon túl a biztonsági együttműködés felbecsülhetetlen módon bővíti ki az USA geopolitikai mozgásterét a térségben, illetve gondoskodik a Föld harmadik legnagyobb gazdaságának, Japánnak a biztonságáról is.

Az USA és Japán napjainkban rendkívül szoros szövetségesi viszonyt ápol, ám ennek háttérben az elmúlt évtizedek során komoly politikai érési folyamat zajlott le. Hosszabb időnek kellett eltelnie, amíg az Egyesült Államok „gyámsági” szerepének elmúltával és Japán gazdasági erejének visszanyerésével a szigetország már nemcsak passzív, hanem egyre önállóbb partnerré válhatott az USA számára. Bár az ország gazdasági fellendülése és a japán vállalatok jelentette konkurencia generált bizonyos politikai feszültséget

⁸⁰ A *tomodachi* (友達) szó jelentése: barát.

⁸¹ *Timeline of Operation Tomodachi* (2011). Forrás: www.nbr.org/research/activity.aspx?id=121 (A letöltés ideje: 2018. 04. 17.)

⁸² *Timeline of Operation Tomodachi* 2011.

az Egyesült Államokban, ez lényegében nem tudta felülmúlni a viszony geopolitikai jelentőségéből adódó prioritást.

Japánban az amerikai szövetség kérdése együtt járt a világháború utáni politikai táborok párharcának kiéleződésével, de a hidegháború végére lényegében megszilárdult a szigetország elköteleződése amerikai szövetségese mellett. Ez egyrészt azért alakulhatott így, mert az ezt ellenző politikai tábor egyre inkább marginalizálódott, másrészt a hidegháború után egyre bizonytalanabbá váló biztonsági környezet még inkább indokolta az amerikai védelmi garancia fontosságát.

Japánban sokáig népszerű gondolat volt „az amerikaiak nélkül belépni Ázsiába”, vagyis a „datsu-bei-nyu-a” (脱米入亜), ami erősen kötődött az USA-val szembeni elköteleződés megkérdőjelezésének koncepciójához. A hidegháború után azonban ezt egyre inkább a „Japán az Egyesült Államokkal közösen lép be Ázsiába”, „nichi-bei-nyu-a” (日米入亜) szókép váltotta fel. Mára Japán külpolitikai törekvései elképzelhetetlenek az Egyesült Államok nélkül, Washington ázsiai geopolitikai törekvései pedig elképzelhetetlenek Japán nélkül.

Felhasznált irodalom

- Agreement Between the Government of Japan and the Government of The United States of America Concerning Security Measures for the Protection of Classified Military Information* (é. n.).
Forrás: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/agree0708.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 25.)
- Agreement regarding the Status of United States Armed Forces in Japan* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/2.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)
- Arming Our Allies: Cooperation and Competition in Defense Technology* (1990). Washington D. C., U.S. Government Printing Office.
- BERGER, Thomas U. (1993): From Sword to Chrysanthemum. Japan's Culture of Anti-militarism. *International Security*, Vol. 17, No. 4. 119–150. DOI: <https://doi.org/10.2307/2539024>
- CHANLETT-AVERY, Emma – MANYIN, Mark E. – NELSON, Rebecca M. – WILLIAMS, Brock R. – YAMAKAWA, Taishu (2017): *Japan-U.S. Relations: Issues for Congress*. Congressional Research Service. 26. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33436.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)
- FRIEDBERG, Aaron L. (1993): Ripe for Rivalry. Prospects for Peace in a Multipolar Asia. *International Security*, Vol. 18, No. 3. 5–33. DOI: <https://doi.org/10.2307/2539204>
- GADY, Franz-Stefan (2018): Japan to Procure 25 More F-35A Stealth Fighters. *The Diplomat*, 2018. 02. 18. Forrás: <https://thediplomat.com/2018/02/japan-to-procure-25-more-f-35a-stealth-fighters/> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)
- GORDON, Andrew ed. (1993): *Postwar Japan as history*. Berkley, University of California Press.
- HIATT, Fred (1986): Japan Boosts Military Readiness. *The Washington Post*, 1986. 08. 11. Forrás: www.washingtonpost.com/archive/politics/1986/08/11/japan-boosts-military-readiness/ead861a8-780c-4d26-9f52-2e27228061a6/?utm_term=.9960449201ed (A letöltés ideje: 2018. 07. 12.)
- HOOK, Glenn D. et al. (2001): *Japan's International Relations. Politics. Economics and Security*. London, Routledge.

- Imperial Rescript, August 14, 1945* (é. n.): データベース「世界と日本」日米関係資料集 1945-1960. Forrás: <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19450814.O1E.html> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)
- INOBUCHI, Takashi (2007): *Japán politika*. Budapest, Századvég.
- International Institute of Strategic Studies (1990): *The Military Balance 1990*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (1995): *The Military Balance 1995*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (1996): *The Military Balance 1996*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (1998): *The Military Balance 1998*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2000): *The Military Balance 2000*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2005): *The Military Balance 2005*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2010): *The Military Balance 2010*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2013): *The Military Balance 2013*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2015): *The Military Balance 2015*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2018): *The Military Balance 2018*. London, Routledge.
- International Institute of Strategic Studies (2019): *The Military Balance 2019*. London, Routledge.
- ISHIHARA, Shintaro (1990): FSX – Japan’s Last Bad Deal. *New York Times*, 1990. 01. 14. Forrás: www.nytimes.com/1990/01/14/business/forum-fsx-japan-s-last-bad-deal.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 16.)
- Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők (é. n.): あたご型. Forrás: www.mod.go.jp/msdf/formal/gallery/ships/dd/atago/178.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)
- Japán Haditengerészeti Önvédelmi Erők (é. n.): こんごう型. Forrás: www.mod.go.jp/msdf/formal/gallery/ships/dd/kongou/173.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)
- Japán Kabinethivatala (1993): 平成十一年度予算の概要. Forrás: www.kantei.go.jp/jp/kanpo-shiryō/990407/siryō0407.htm (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)
- Japán Kabinethivatala (é. n.): 内閣官房長官談話 – 平成15年12月19日. Forrás: www.kantei.go.jp/jp/tyōkan/koizumi/2003/1219danwa.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)
- Japán Védelmi Minisztérium (2012): *Japan’s BMD System*. Forrás: www.mod.go.jp/e/jdf/no31/specialfeature.html (A letöltés ideje: 2018. 03. 12.)
- Japán Védelmi Minisztérium (2016): *Defense of Japan 2016*. 292. Forrás: www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/pdf/2016/DOJ2016_3-1-2_web.pdf (A letöltés ideje: 2018. 06. 23.)
- Japán Védelmi Minisztérium (2018): 我が国の防衛と予算(案) -平成30年度概算要求の概要. Forrás: www.mod.go.jp/j/yosan/2018/gaisan.pdf (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)
- Japán Védelmi Minisztérium (é. n.): 特集「いずも」・「さざなみ」 Forrás: www.mod.go.jp/msdf/izumo-sazanami/index.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 14.)
- KATZENSTEIN, Peter J. (1998): *Cultural Norms and National Security. Police and Military in Postwar Japan*. Ithaca, Cornell University Press. DOI: <https://doi.org/10.7591/9781501731464>
- KAWABASHI, Same (1995): 見る, 読む, わかる日本の歴史 3 近世見る, 読む, わかる日本の歴史. 朝日新聞社. Tokió. 114–117.
- LIND, Jennifer M. (2004): Pacifism or Passing the Buck? Testing Theories of Japanese Security Policy. *International Security*, Vol. 29, No. 1. 92–121. DOI: <https://doi.org/10.1162/0162288041762968>
- LISZKAI János (2009): Harci Súlyom kimonóban – Mitsubishi F-2. *HTKA*, 2009. 02. 06. Forrás: <https://htka.hu/2009/02/06/harci-sulyom-kimonoban-mitsubishi-f-2/> (A letöltés ideje: 2018. 05. 14.)
- MANYIN, Mark E. (2016): *The Senkakus (Diaoyu/Diaoyutai) Dispute: U.S. Treaty Obligations*. Congressional Research Service. 7. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/row/R42761.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)

- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, WW Norton & Company.
- MURATA, Koji (1996): *James Auer Oral History Interview*. National Security Archive – Oral History Project. Forrás: <https://nsarchive2.gwu.edu/japan/auerohinterview.htm> (A letöltés ideje: 2018. 07. 12.)
- Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference* (é. n.). Forrás: <http://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/JPUS/19510907.S1E.html> (A letöltés ideje: 2018. 06. 12.)
- RINEHART, Ian E. – HILDRETH, Steven A. – LAWRENCE, Susan V. (2015): *Ballistic Missile Defense in the Asia-Pacific Region: Cooperation and Opposition*. Congressional Research Service. 13. Forrás: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43116.pdf> (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)
- Sankei (2017): 安倍晋三首相 トランプ米大統領にTPP「腰を据えて理解求める」 譲位問題「政争の具にしてならない」. Forrás: www.sankei.com/politics/news/170123/pl1701230029-n1.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 16.)
- SANT, Van John – MAUCH, Peter – SUGITA, Yoneyuki (2007): *Historical Dictionary of United States–Japan Relations*. Lanham, Scarecrow Press.
- Security Treaty Between the United States and Japan; September 8, 1951* (é. n.). Forrás: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp (A letöltés ideje: 2018. 05. 22.)
- SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds. (2014): *International relations of Asia*. Lanham, Rowman & Littlefield.
- SMITH, David (2017): Trump withdraws from Trans-Pacific Partnership amid flurry of orders. *The Guardian*, 2017. 01. 23. Forrás: www.theguardian.com/us-news/2017/jan/23/donald-trump-first-orders-trans-pacific-partnership-tpp (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)
- The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation (November 27, 1978)* (é. n.). Forrás: www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/19781127.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)
- The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation (September 23, 1997)* (é. n.). Forrás: www.mod.go.jp/e/d_act/anpo/19970923.html (A letöltés ideje: 2018. 04. 23.)
- The White House (2014): *Joint Press Conference with President Obama and Prime Minister Abe of Japan*. Forrás: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/04/24/joint-press-conference-president-obama-and-prime-minister-abe-japan> (A letöltés ideje: 2018. 05. 12.)
- Three Non-Nuclear Principles* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/nnp/ (A letöltés ideje: 2018. 06. 13.)
- TOTMAN, Conrad (2006): *Japán története*. Budapest, Osiris.
- Treaty of Mutual Cooperation and Security between Japan and the United States of America* (é. n.). Forrás: www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html (A letöltés ideje: 2018. 05. 23.)
- VARGA Gergely (2014): Az Egyesült Államok katonai jelenléte a csendes-óceáni térségben. *Nemzet és Biztonság*, 7. évf. 3. sz. 71–81.